

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора юридичних наук, професора Шкути Олега Олеговича
на дисертацію Жердєєвої Олена Олександрівни «Розслідування жорстокого
поводження з військовополоненими та цивільним населенням», поданої на
здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за
спеціальністю 081«Право»

Актуальність теми дослідження. Збройна агресія проти України супроводжується масовим порушенням норм міжнародного гуманітарного права, зокрема непоодинокими фактами жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням, що визначаються воєнними злочинами. За даними правоохоронних органів, станом на сьогодні в Україні зареєстровано десятки тисяч воєнних злочинів, серед яких тисячі випадків стосуються саме жорстокого поводження з цивільними особами, що свідчать про системний характер таких діянь та їх значну поширеність у практиці досудового розслідування.

У цих умовах особливої уваги набуває вдосконалення організаційних і криміналістичних особливостей розслідування зазначених діянь, забезпечення належного документування фактів катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження, а також формування ефективних механізмів доказування для притягнення винних до кримінальної відповідальності як на національному, так і міжнародному рівнях. Актуальність дослідження посилюється необхідністю гармонізації національного законодавства та практики розслідування з міжнародними стандартами, зокрема у зв'язку з інтеграцією України до системи міжнародного кримінального правосуддя та імплементацією положень міжнародного гуманітарного права, що лише засвідчують актуальності обраної теми дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Вивчення та аналіз наукової праці Жердєєвої О.О. показує, що вона керується, враховує та виконує встановлені вимоги та рекомендації, які пред'являються до виконання дисертацій, використовує обрані методи та методики дослідження, пов'язуючи основні положення наукової роботи з напрацьованим теоретичним, нормативно-правовим та емпіричним матеріалом.

Вивчення дисертації та публікацій здобувача показує його достатню наукову компетентність, здатність творчого визначення наукових завдань у галузі кримінального процесу і криміналістики та самостійного розв'язання їх з напрацюванням конкретних теоретичних і практичних пропозицій.

Мета роботи полягає в розробленні теоретичних засад і криміналістичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення методики досудового розслідування жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням.

Для досягнення поставленої мети автором правильно визначено **наукові задачі**, зокрема: висвітлити стан наукових досліджень проблем розслідування жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням; визначити способи вчинення жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням; окреслити інші елементи криміналістичної характеристики жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням, з'ясувати їхній зміст і взаємозв'язки; окреслити обставини, що потребують встановлення, слідчі ситуації, версії та алгоритми дій слідчого на початковому етапі розслідування; дослідити особливості взаємодії слідчого з іншими учасниками провадження; розкрити потенціал використання спеціальних знань під час розслідування жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням; з'ясувати специфіку проведення огляду місця події в кримінальних провадженнях зазначеної категорії; висвітлити особливості допиту учасників кримінального провадження; визначити й схарактеризувати інші гласні та негласні слідчі (розшукові) дії, які здійснюються під час розслідування жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням.

Як вбачається, більшість поставлених завдань дисертантом **виконано**.

Об'єкт і предмет дослідження визначені правильно, а саме: *об'єкт дослідження* – правовідносини, що виникають у зв'язку з розслідуванням жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням. *Предмет дослідження* – розслідування жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням.

Дисертант застосував прийнятну методологічну базу наукового пошуку. **Методи дослідження** обрано з урахуванням поставленої мети й задач, об'єкта та предмета вивчення. Висновки, зроблені в роботі, належним чином аргументовані критичним аналізом чинного адміністративного законодавства, а також позиціями вчених з відповідного питання і власними узагальненнями дисертанта.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації ґрунтується на Плані дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р), Національній стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Цілях сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, яку затверджено постановою загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 року № 12-21; відповідає тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України № 454/2020).

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. На основі проведеного дослідження автором *вперше*: - запропоновано внести зміни до КПК України (доповнити ст. 91 положеннями, якими передбачити спеціальні обставини, що підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів; доповнити новою ст. 65-1, якою визначити особливий процесуальний статус підозрюваного, що має статус військовополоненого; внести зміни до ст. 99, передбачивши можливість використання OSINT як доказів); - обґрунтовано концепцію «розширеного предмета доказування» у кримінальних провадженнях про жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням; - сформульовано криміналістично обґрунтований підхід до використання цифрових матеріалів відкритого походження (OSINT), матеріалів міжнародного документування й аналітичних продуктів у доказуванні воєнних злочинів, згідно з яким такі дані розглядають не як самостійні процесуальні докази, а як похідні

джерела доказової інформації, що набувають доказового значення лише у взаємозв'язку з традиційними слідчими (розшуковими) діями, експертними дослідженнями та показаннями учасників кримінального провадження, за умови забезпечення їх автентичності та процесуальної відтворюваності. *Удосконалено:* - наукові підходи до визначення належності доказів у справах про жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням; - наукові положення щодо тактики допиту потерпілих, свідків і військовополонених у кримінальних провадженнях про жорстоке поводження; - наукові положення щодо проведення огляду місця події та інших об'єктів у кримінальних провадженнях про воєнні злочини шляхом обґрунтування потреби в адаптації традиційної тактики огляду до умов деокупованих територій, масових руйнувань і небезпеки повторних уражень з урахуванням значних за площею слідових картин, багатоепізодності подій, участі різних суб'єктів і використання спеціальних знань, що забезпечує збереження слідової інформації та її подальшу процесуальну придатність. *Дістало подальший розвиток:* - наукові підходи до використання міжнародних стандартів і практик у розслідуванні воєнних злочинів; - напрями подальших наукових досліджень, спрямовані на розроблення цілісної криміналістичної концепції документування та доказування воєнних злочинів.

І хоча зазначені вище позиції автора не беззаперечні, оскільки деякі потребують уточнення або подальшої розробки, про що буде вказано, вони мають право на існування й спонукають до дискусії.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують в тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, до кінця не розробленими в науці і перспективними для дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес. Сформульовані в дисертаційному дослідженні положення та пропозиції можуть бути використані для вдосконалення нормативно-правових актів щодо кримінально-правового й кримінального процесуального забезпечення розслідування воєнних злочинів, що

підтверджується актом впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 07 лютого 2025 року № 20697-2025. Окрім цього, висновки й узагальнення дослідження можуть бути використані в науковій діяльності для формування та розвитку теоретико-методологічних засад криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів, а також для подальших міждисциплінарних досліджень у сфері міжнародного гуманітарного права, кримінального процесу та криміналістики. Також, матеріали дисертації можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання та юридичних факультетів під час викладання дисциплін кримінально-правового й криміналістичного спрямування.

Результати дисертації пройшли належну **апробацію**. Ключові положення дисертації, висновки й рекомендації оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів і семінарів.

Науковий інтерес становлять, насамперед, положення праці, в яких дисертант: довів, що жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням належить до воєнних злочинів як тяжких порушень міжнародного гуманітарного права, а основою його кримінально-правової оцінки є низка міжнародних і національних джерел; обґрунтував залежність способів і рівня жорстокості від обстановки вчинення злочинів і трансформацію практик насильства в динаміці конфлікту; з'ясував специфіку розслідування цієї категорії правопорушень як багатокomпонентного процесу з підвищеними ризиками й обмеженнями, що зумовлює особливу роль координації, алгоритмізації дій, належного процесуального оформлення та ретельної роботи з доказами; встановив, що кримінально-правовий аспект «жорстокого поводження» потребує звернення до норм міжнародного гуманітарного права, а оцінка конкретних діянь має відповідати «мінімальному рівню жорстокості» з огляду на контекст, тривалість, повторюваність і наслідки для потерпілих тощо.

Ці та інші позиції автора свідчать про теоретичну й практичну цінність дисертації та дають підстави позитивно оцінити наукову працю Жердеєвої О.О.

Проте, позитивна оцінка рецензованої роботи в цілому та її окремих положень не виключає можливості і необхідності висловити окремі **зауваження, які потребують додаткової аргументації та увагу автора**, що надає можливість вступити в дискусію:

1) у вступі дисертації автором використовуються формулювання, непридатні науковому стилю. Зокрема, автор зазначає, що «правоохоронна система зобов'язана вирішувати нові для себе питання». Водночас у науковому мовленні доцільно розмежовувати питання і завдання, оскільки питання, як правило, формулюються або порушуються, тоді як вирішенню підлягають саме завдання. У зв'язку з цим доцільно уточнити наведене формулювання з урахуванням вимог наукового стилю.

Окрім цього, виникають питання і щодо використаного формулювання автором «документування злочинів, пов'язаних з військовою агресією». Водночас у науковій та правовій термінології більш коректним є вживання словосполучення «воєнна агресія» або «збройна агресія», оскільки прикметник «воєнний» використовується для позначення явищ і процесів, пов'язаних з війною як формою збройного конфлікту. У зв'язку з цим доцільно термінологічно уточнити наведене формулювання.

2) у першому параграфі першого розділу роботи відсутні посилання на цитовані нормативно-правові джерела зокрема, що стосуються Лондонського статуту Міжнародного воєнного трибуналу 1945 року, Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року, а також інших нормативно-правових актів, що предметно пов'язані з темою дослідження. У зв'язку з цим доцільно забезпечити належне оформлення посилань на зазначені джерела відповідно до вимог наукової доброчесності та правил цитування.

Окрім цього, автором використовуються узагальнені твердження без належного наукового обґрунтування та посилань на відповідні джерела. Зокрема, зазначається, що «відомо, що особливо агресивною та жорстокою поведінкою вирізняються військовослужбовці – вихідці з північнокавказьких ...», а також «відомо, що специфіку і характер злочинної поведінки значною мірою визначає

мотивація...». Водночас такі судження потребують належного емпіричного або теоретичного підтвердження з посиланням на результати наукових досліджень, наприклад у сфері етнології, статистичні дані чи інші авторитетні джерела. У зв'язку з цим доцільно уточнити наведені положення та забезпечити їх відповідне наукове обґрунтування.

3) у першому параграфі першого розділу автор до мотивів вчинення воєнних злочинів, що безпосередньо стосуються предмету дослідження, помилково відносить застосування фізичного або психологічного насильства, а також використання тортур і катувань. Це суперечить доктринальним положенням кримінального права та криміналістики. Якщо розглядати це питання в контексті наведеної автором думки, тобто під час незаконного заволодіння майном потерпілих, то метою (кінцевим результатом) цього правопорушення є незаконне заволодіння чужого майна, мотивами (внутрішніми спонукальними чинниками досягнення мети) є корисливо-насильницькі мотиваційні чинники, що направлені на незаконне збагачення, а способом реалізації злочинних дій є фізичне чи психологічне насильство відносно власників цього майна. У зв'язку з цим наведене положення потребує уточнення та кореляції з урахуванням загальноприйнятого розмежування мети, мотиву та способу вчинення злочину.

4) у другому параграфі першого розділу автор досліджує один із елементів криміналістичної характеристики досліджуваних діянь який полягає у способі вчинення. До одних із способів вчинення автор відносить «дії, спрямовані на придушення опору місцевого населення, головною метою яких є застосування фізичного та/або психологічного насильства змусити мешканців окупованих територій не чинити спротив, погодитися з приходом нового режиму, а подекуди – підтримувати й надавати допомогу окупантам», що є помилковим. У наведеному автором випадку спосіб обумовлений фізичним або психологічним насильством, примусом, погрозою тощо. Мета – придушення опору населення, прийняти окупаційний режим, сприяти окупаційній владі. Мотив у цьому контексті може бути ідеологічний, політичний, мати військову-політичну необхідність, а не саме насильство.

Загальний висновок. Оцінюючи дисертаційну роботу в цілому, слід констатувати, що вона містить низку позитивних наукових результатів, що характеризуються логічною єдністю. Поставлені в дослідженні завдання загалом виконані, а мета роботи досягнута.

На підставі викладеного вважаю, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів, а також за кількістю та обсягом публікацій, робота Жердеєвої Олена Олександрівни «Розслідування жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням», відповідає вимогам, що висуваються до такого типу робіт, а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» за результатами публічного захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

Офіційний опонент:
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
інституту права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Олег ШКУТА